

Эргим уруглар!

2009 чылдың бирги чартында “Сылдысчыгаш” солуннуң чагыдылгасы чоруп турар. Ынак солунуңарны чагыдып апырын утпаңар! Чагыдылганың 6 айда өртээ — 164 рубль 52 коп. Өг-бүлө бүрүзү “Сылдысчыгаш” солунну хөйү-биле чагыдып апыр дээш идепкейлиг ажылдаарынче силерни кыйгырдывыс!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ УРУГЛАР СОЛУНУ

СЫЛДЫСЧЫГАШ

№ 48
(2911) Декабрь
2
вторник 2008
чыл

1945 чылдың март 1-де үндезилеттинген.
1990 чылдың февраль 1-де катап тургустунган.

Хүннүр үнөрү: 8.44; ажары: 15.53
Хүн дургутуун узуну: 7.09,
Айның үнөрү: 12.21
Ажары: 19.58

Солун вторник санында үнөр.
Садар өртээ дугуржулга езугаар.

СЫЛДЫСТЫҢ МЕДЭЭЛЕРИ

КӨК-ТЕЙ ШКОЛАЗЫНГА ЧОРААН

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол чоокта чаа сентябрь эгезинде ажыттыгаш Көк-Тей школазынче барып чораан.

Эрткен үш айның дургутунда Көк-Тей школазы республиканың бүрүн эргелиг ниити өөрөдиге чери апарган деп, Чазак Даргазы демдеглээн.

Школаның директору Татьяна Долгихтин дыңнатканы-биле, бо хүннерде школада 1000 өөреникчи өөренип турар. Химия, физика, информатика класстары бүрүнү-биле хандырттыгаш. Библиотека фондузу немежил турар. Кичээлдерге интерактивтиг самбыраны ажылдап турар.

ДИСПАНСЕРИЗАЦИЯ ДООЗУЛГАН

Республиканың социал албан черлеринде турар 503 инвалид, өскүс база ада-иезиниң хайгааралы чок орткан уругларның диспансеризациязы доозулган.

Диспансеризацияның түңнелдери-биле шинчилге эрткен уругларның кадыының байдалы өг-бүлелерде өзүп турар уругларга көөрде багай болган. Илерээн аарыглардан иштики бестер, чүрек-дамыр база ижин-шейүндү аарыглары кол черни ээлеп турар. Ол чүгле “багай” салгалдың түңнели эвес, а бичии уругларның амыдыралдың нарын байдалдарына таварышканында бооп турар. 76 уруг диспансеризация соонда специалисттерге өмнөдип эгелээн. 14 кижин курортче путевкаларны алган. Өскүс инвалид уруглар ам эмчилериниң онза хайгааралыгга турар болгаш кижин бүрүзүнге реабилитация программаларын ажылдап кылган.

ЧАА ЧЫЛГА БЕЛЕТКЕЛДЕР

Кызыл хоорай Чаа чылды уткуур байырлалга белеткенип эгелей берген. Хоорайның мэри Владислав Ховалыг Чаа чылга болгаш Рождествога турскааткан байырлал хемчеглерин белеткээриниң болгаш эртериниң дугайында доктаалга ат салган.

Бир-ле дугаарында кол елка турар черни болгаш ону долгандыр дош хоорайжыгаштын каасталгазын өскерттир деп шийтирилээн.

Елка Национал музей чанында шөлге турар. Ынчангаш турар черинин аайы-биле хар комплекстин архитектуразы база Аржаан-2-ге дөмөй болур.

Елканың узуну 14 метр болур, ону 1 метр хемчээлдиг кызыл сылдыс болгаш улуг, чараш, алдын, кызыл шарлар-биле каастаар. Хоорайның микрорайоннарына база елкаларны болгаш хар хоорайжыгаштарны тургузар. Оон ангыда “Эң эки хар хоорайжыгаш” деп конкурс болур.

ЧАГЫДЫЛГА - 2009

Юля Бараан — Кызылдың №3 школазының 1 “а” класының өөреникчизи. Класының башкызы Елена Юрьевна Базуева.

Юля ам номчуп билер апарган. Ынчангаш 2009 чылдан эгелеп “Сылдысчыгашты” авазынга чагыттырып алыр деп турар.

Бирги классчы Юля танчылаарыгга ынак. Ол “Пограничник” уруглар клубунуң танчы бөлгүмүнче барып турар.

Юляның акызы Аким база Кызылдың №3 школазының 5-ки классчызы.

*Урана МОНГУШТУН
тырттырган чуруу.*

АЖЫКТЫГ, СОЛУН КОНФЕРЕНЦИЯ

Чылдың-на “Ада-чурт” деп эртем-практиктиг конференцияны республиканың туризм төвү эртирип турар.

Бистин Ак-Дуруг ортумак школазындан Чаа-Хөл кожуунга бо конференцияже 4 өөреникчи киржир эргени чаалап ап, тишлекчилер болган бис. Ол дээрже мен, Алдын-Сай Дорта (9“а” класс) “Тывызыктар — тыва чоңунуң эртинези” деп ажылы-биле, Алдынай Бүрүн-оол (6 класс) “Субурган”, Уран-Херел Суван-оол (11 “а” класс) “Школа жизни — Афганистан”, Даш-Маадыр Ыданчап (11 “б” класс) “Археологические памятники далекого прошлого” деп эртем-шинчилел ажылдарын кириштирип,

камгалаан. Кызылче мээң ажылым шилилгени эрте берген. Удуртукчу башкым Татьяна Базыр-оолвна Монгуш-биле туризм төвүнге чеде берген бис. Бо төптү дерип, каастап каанын көргөш, кижин ылап-ла төрөөн черинин онзагайын миннип, чоргаарап келир.

Конференцияга өөреникчилер боттарының үрүениң дургутунда шинчилеп келген ажылдарын тайылбырлап, камгалап көргүскеннер. Бичии 5 класстың өөреникчилери безин орус дыл кырында ажылын камгалап турары мени ма-

гадаткан. Бо конференциядан дыка-ла солун, ажыктыг чүүлдерни билип алдым.

Ак-Дуруг школазының тыва дыл башкылары Надежда Сат, Рада Хертек, орус дыл башкызы Татьяна Монгуш, математика башкызы Любовь Ыданчап олар эртем-шинчилел талазы-биле өөреникчилерни белеткеп, хөй үе-шагын бистерге турскаалдып турарын үнелес арга чок.

Эртем-шинчилел ажылы сөөлүндө студентилеп өөренирге белеткел болур дээрзин көрдүм.

*Алдын-Сай ДОРТА,
Ак-Дуруг школазы,
9 “а” класс.*

Чогаадыкчы конкурс “Өзүмнер-2008” “Мээн өг-бүлөм — чоргааралым”

ЭН-НЕ ЧАРАШ, ЧООК

Өртемчөйдө эн-не буянын кижилер авалар деп бодаар мен. Мээн авамны **Клара Сарыгларовна Дагба-Доржу** дээр. Авам — эмчи. Ол бир дугаар поликлиниканың рентген кабинетинде ажылдап турган. Ам пенсияда.

Авам, ачамның уруглары ийи кижилер бис. Акым Арсен Ооржак 26 харлыг. Ол чаа-ла бир кыс-биле таныжып турар. А мен ийи дугаар уруу мен, харым он үш.

Менээ эн-не утгундурбас болушкун — авам мени школаже чедип чедиргеш, бир дугаар класска олуртуп кааны. Авам мени дыка хайгаараар турган. Ынчангаш чүгдө “4-5” демдектерге эки өөренип турарым авамның ачазы. Ындыг-даа болза 4 дугаар класска тыва дылга “3” демдектин дооскан мен. Хоорай садигинге турган болгаш, тыва дылга арай бергедеп турдум. Сөөлүндө авамның дузасы-биле төрөөн дылымны улам сонуургааш, кызып өөренип эгелээм

Өнөй ирмү оруум айтыр сылдыс болду.
Өзүп келиш, алгачкы дунунап бор мен.

Күжүр авай, буян болган авыралым
Хуниреш дөс, эгдим-ханым ылдып бору.

Марнам Рамазанованың “Авам” деп шүлүүден.

Ноябрь 30 — Авалар хүнү

Саян ИРГИТ чүраан

Кызылдың №14 школазының
өөреникчилери аваларының
дугайында

АВАПАР ААРЫВАЗЫН

Мээн авамның адын **Чойгана Викторовна Лопсан** дээр. Ооң ажылы — бажыңнар малгаштаар. Авамның ажы-төлү дөрт кижилер бис. Мен ийи дугаары мен.

Авам чем кылдырынга, ном номчурунга ынак.

Авалар аарывазын, эки чурттазын, арага ишпезин деп күзээр мен.

Ай-Хереп ЛОПСАН, 3 “з” класс.

МӨГӨӨР МЕН

Ава кижилер дээрде делегейде эн-не хүндүткелдиг кижилер. Мен авамны дыка хүндүлээр мен. Анаа дыка ынак мен. Авам дыка эки кижилер. Мен авамга дузалажып, аяк-сава биле шала чуур мен.

Авам мени “Улугну улуг деп, бичини бичин деп хүндүлөп чор” деп чагыыр.

Ажы-төлү дээш амыр-дыжын харамнамас, биче сеткилдиг, авыралдыг авамга бүтү назынымда мөгейип чоруур мен.

Аганак ХОМУШКУ, 4 “д” класс.

ХОЛУ ЧЕМЗИГ

Мен авамга ынак мен. Авам холу чемзиг, хоюг, чымчак. Авалар сеткили хомудадып болбас. Оларның сеткилин биллип, өөртүп чоруур болза эки.

Мен авамга дузалажып, бажың аштап, чуур мен. Ол дээш авам мени мактаар.

Чинчи ООРЖАК, 4 “д” класс.

ПСИХОЛОГТАРДАН ТУДАК ЧОК

“Мээн ук-ызыгурумның кижизидикчи салдары” деп илеткелди мээн угбам Шораана Кончук 11 класска өөренип тургаш, даай-авам Алектинна Мөңгеевна Кончуктун удуртулгасы-биле 2 чыл дургузуна бижээм. Ол шинчилел ажылын угбам “Келир үеже базым” деп эртем-практиктиг конференцияга кириштиргеш, 3-кү черни алган. Мен бо илеткелди номчааш, аажок сонуургап, өскө эштерим, ооң ала-пелеринге өөрөдиглиг, солун чүүлдер хөй дээрлигге идегеп, ооң кезек-чамдызы-биле таныштырып көрейин.

Мээн кырган-авамны **Ак-кыс Сүтсүг-Көковна Иргит** дээр. Ол Маадыр ие. Он ажы-төлдү өстүрүп, кижизидип, өглөп-баштап каан. Кырган-авам ажы-төл кижизидилгезинче онза кичээнгейни углап, уруг-дарыы бичин турда-ла ажылгыр, кежээ, биче сеткилдиг болур деп чагыыр турган. Кыс уругларын аыш-чем кылырынга өөредип, аалга келген улуг-биче чоңу хүндүлээр деп сургаар. Аыш-чеминиң салыр чурумун, аякты канчаар сунарындан эгелээш айтып бээр. Кырган-авам шай кудар хөнектен бүтү чүве илден дээр кижилер. Хөнектин ишти-дашты, аксы арыг, кылаң-тас турар ужуруг. Хирлинг, эрин чирик, ишти карара берген аякка шай куттурбас. Аяктары сода-биле чугдурар. А бир эвес авазы даараныр болза, уруглары база ала-чайгаар даараны бээр дээр кижилер.

Кырган-авам езулуг психологтардан тудак чок кижилер. Чүгө дээр оон чугаалаан сестерин, ажы-төлүн

кижизидер талазы-биле ажылгап чорраан арга-методтарын көөргө онзагай. Оларның кол-колун кирирге мындыг:

•Кажан-даа ону кыл, мону кыл деп албадавас (боттарының сагыжы-биле ажылдаарга, ажылга сундулуг дээр).

•Кажан-даа ажы-төлүн кончуп, эттесес (эттеп, кончуурга, каржы, кара сагыштыг, багай кижилер болур дээр).

•Ийи-чангыс суртаал, чагыглар бээр (үргүлчү хөй чагыглар бээр, уруглар ону сонуургавас дээр).

•Арып-силги, ажылгыр, шевер болурунга амыдыралда бодунуң үлгөринге кижизидер (ындыг-мындыг болур деп хөй артык чугааның херээ чок дээр).

•Кижилер бактавас, бок сөстөр ажылгавас, карбан, ааспырак болбазынга өөредир (бак болуруга багай чурттаар, эки болуруга эки чурттаар дээр).

•Эртем-номга сундулуг болур (келир үеи эки болзун дээни ол).

Шынап-ла, кырган-ававыстың чугаалап чорууру дыка шын. Амыдыралдан көөргө, оожум-топтук кижизиткен уруглар эки кижилер болур, каржыланып, эттеп өстүрген уруглардан база-ла каржы, багай кижилер үнер. Бистиң салгалывысты шинчилеп көөргө, авам, кырган-авам, эне кырган-авам олар шупту боттарын алдынып билир, оожум улус, ажы-төлүн эп-чөп-биле кижизидер. Ынчангаш оларның уруг-дарыында карбаң, аажы-чаны багай кижилер чок. Кырган-ававыстың сагып чоран езулалдары уругларының уругларыңче дамчып

мен. Ам бүтү эртемнерде “4-5” демдектин, 7 дугаар класска өөренип тур мен.

Авам менээ чараш, эргим, оон кылган чеми аажок амдангыт. Ылангыя авам плов кылырынга ынак. Авам “Кыс кижилер шевер болур” деп чагыыр. Ынчангаш “Эврика” уруглар төвүндө Н.Ф. Фенгер деп башкының суг-чинчилер-биле яны-бүрү чараш каасталгалар кылып бөдүмдө чоруп тур мен. Эгезинде билектээш кылып өөренип алдым. Ам эргим авамга белек кылдыр чараш чинчи кылып эгелдим. Ол Иелер хүнүңге белек болур, а март сесте оон-даа чараш белектин авамга бээр мен. Авам аажок амыраар боор. Мээн авам менээ эн-не чок, чараш. Мен бодаарымга кижилер бүрүзү авазыңга ынак.

Клара ДАГБА-ДОРЖУ,
Кызылдың №12 школазы,
7 “в” класс.

чоруй барганы — ол езулуг улусчу педагог деп билдинип турар.

Оон мындыг чагыглары кончук шын:

•Улуг өгбелериниң адын адавас, оларның уругларының адын адааш, оон авазы азы ачазы дээр.

•Чер даянмас, чүктенмес (улуг тура сеткээн дээни ол).

•Ак чем төкпес, агым сугга хирин чугбас (мал-маганга, аал-оранга каража болбазын дээни ол).

•Чем дээжинин отче каар (отчаякчы аал-оранны камгалазын дээр сүзүгел).

•Кыдыы чирик аякты улусче суммас.

•Бичини улус улуг улус чугаазынга киришпес, оларның мурнундан эртпес.

•Уруг-дарыг мурнунга эзиртир арага ижиң, хөй хоозун чугаа кылбас.

•Тос дээрим, долаан бурганым... деп чалбарыыр (ажы-төлү, дөргүл-төрөлү, чоңу эки чорзун дээр күзээш-кин).

Кырган-авамның чаңыл-сагылгалары оон-даа хөй. Ол келин, күдээлеринге хүндүткелдиг, кады төрөөнеринге хөлчөк ынак, арыг-силги, шевер, аыш-чемниң, экиргек кижилер. Кырган-ававыс бистиң кырган-ававыс Мөңгө Седенович-биле аас-кежиктиг чурттап, дөргүл-төрөдериңге үргүлчү дузалажып, 10 ажы-төлүн эртем-билигиг, амыдыралга туруштут, ажылга ынак, төлөпиг кижилер кылдыр кижизидип каан.

Арьяа КОНГАР,
Хандагайты школазы,
8 “а” класс.

ӨГ-БҮПЕ НОМЧУПГАЗЫНЫҢ
АРЫНЫ

Кондулуур

Чечен чогаал
арны

Хер-оол КЕЧИЛ-ООЛ

ХОЙЖУ БОЛУ БЭЭР МЕН

Авам, ачам малчын улус,
А мен оглу — школачы мен.
Чайгы өйде дыштанырда
Чайлагдыва чанып каар мен.

Улуг эзим, тайга, сыннар
Улаштыр-ла бадыра бээр,
Кадарчы ыдым — Хартыгажым
Караңнадыр маңнап келир.

Ынак черим — Дыттыг-Арым
Ырактан-на мөндилээр мен.
Чайның өңгүр чечээ безин
Сагпаш кынып уткаан дег боор.

Өрү шурап, оглаңгылап,
Өөрүшкүлүг уткуп алыр.
Хоор-Дайым мунувуткаш,
Колхоз хоюн кадаржыр мен.

Агаарының арыын чүү дээр!
Амыраар мен, өөрүүр мен.
Черимейге ынакшылдың
Сергек ыры чайгаар келир.

Ачам малга сизген кезер,
А мен хойжу болу бээр мен.
Оон артык өөрүнчүг,
Оон артык солун чүү боор!

Хөвөнмей ОЙДАН-ООЛ

ЧИКСЕНЧИГ КАРТОШКА

Күс. Эртенги хүнүн алдын-сарыг херелдери сонга өттүр дээп эгелзэн. Чырык болгаш чылыг херелдер удуп чыткан бичи оолдун бопугур чаактарлыг арын шоно берген. Оол уйгузундан отту чаштап келгеш, ийи холун бажын ажылдыр көдүрүп, бар-ла шаабиле херилгилээш, дедир-ле чоорган иштинче бажын супкан.

— Хүлер-оол! Ачаң картошка казып чоруур деп барды — деп, авазы кухнядан кыйгырган.

Хүлер-оол туп-тура халааш, идик-кевин кедипкеч, чунупкаш, кухняга чеде берген.

— Чөмөннип ал, оглум. Адашкылар ийилзэн чоруптар силер — деп, авазы чугаалаан.

Согуналап тургаш хаарган амданныг, чаагай картошканы Хүлер-оол амзап көргөш:

— Мен ыдыг картошканы ивесс мен, хөңнүм чогул — деп, думчуун дырыштырып чугаалаан.

— Ынчаарга саржаглыг хлебтен чип ал, оглум.

— Чок, чок — дээш, Хүлер-оол ынавай барган.

Адашкылар картошказынын шөлүңгө келгеш, ажилдап эгелзэн-

нер. Хүлер-оол адырланчак борбак-борбак картошкаларны демир хуунга долдур чыып, халып-ла турган:

— Чем болу берди! Кээп чөмөннип алыңар!

Саржагга согуналап хаарган картошканы Хүлер-оол чип черле мага ханмаан.

— Кайгамчык-ла амданныг картошка-дыр! Демги эртенги картошка кижиги хөңнүңгө дээр чорду чоп.

Ачазы оглунуң арнынче каттырымзай аарак көргөш, чугаалаан:

— Чиксенчиг-ле картошка-дыр, оглум.

— Авамның эки кылганы олдур аа?

— Аваның кылган чөмү ышкаш амданныг чем кайда боор — деп, оолдун ачазы өөрүшкүлүг чугаалаан. — Оон ыңай ажыл кылган кижиге аш-чем база улам-на амданныг болур чоор, оглум.

— Ачаңга эрестиг-ле дузаштын, Хүлер. Картошканы бодун база ажаашкан-дыр сен. Ол ынчангаш амданныг, чаагай-дыр — деп, оолдун авазы чугаалаан.

Степан Агбаанович Сарыг-оолдун 100 харлаанынга

ОТТУГ-ТЕРГЕ

(Уланчызы. Эгези №46-47
солуннарда).

Чечен чугаа

Чүү-даа болза, чырык имирде-ле маңнап үнген мен. Сөөлгү инек сагган кадайларга көзүлбейн үнер дээш, пат болган мен. Бызаа багла деп кыйгыргаш-ла мени чоктаар эвеспе деп билеп чораан мен.

Ай эгези. Күскээр дүнүн карангызы — шимгенден дора, ийи даван, шалың дүжүпкен шала шыксымаар орукка басып чоруур болгаш-ла, өртемчей кырында бодунун барыны билдир сен.

Орукка чеже-даа бөрү таваржып келзе, көрбөстен туржук, даг дег чылбыга-даа аксын аазадып алган чытса, чашпан аразынга кедеп чыткан чылан аксынче чаш күскелерниң кире бээр дег апарып болур карангы турган.

Тура дүшкеш, дыннаалаан — сураг. Анаа кежээлерде, аалдар аразынга айттыг, чадаг чоруурга, ында-мында мал-маган сүрген кижилерниң: “айт-ойт, ха-шу!” дижири, ыр, хөөмей ийикпе оода чадаарда, кежээки чөмдөн сартык манап, чашпаалай аарак: эрткен, дүшкен кижилерни таныыр-танывас-даа бол, чаржалажып ээзер ыттар-даа дыңналбас... Хөренги сүрүп шапкан эзириктерниң оортулаңнаан аайы-биле баагайнып чоргулаары безин сураг.

Ынаар тулаалыг шыктар, кулузуннар аразында куштар-ла харын хаая-хаая чиктии сүргей: кандыг-ла бир кедзэн дайзындан карадап девидзэнзиг, бирээзинге бирээзи хомудалын сөглөп медээлзэнзиг, алгыржыры кижилер чугаазы ышкаш кынып келгилээр:

— Чип каапты, чип каапты...

— Чыдывыт, чыдывыт!

— Тпүк-хайт, тпүк-хайт...

— Бжек-бжек, бжек-бжек.

— Докпак-чаак, докпак-чаак!

— Пат-падак, пат-падак...

Оон ыңай дурузаларның хире-хире “кичээнир!” дээниг медээжиглери, азы кандыг-ла бир айыыл эрте хона бээр, өөрээштин бир үн-биле чарыштыр ырлажы кааптары дыңналгылаар. Ол харын сеткирге эки.

Орайтаан — хамык амытан удаан деп чүве оон-на илден, билдинген. Оон ыңай шынааның албанчы оруунда чоокшулап келгендир мен деп чүвени ол бүгү база-

ла чугаалап турган.

А ол “Оттуг-терге” деп чүве-зи та кайда чүвези. Албанчы оруунга чедип келгеним бо-дур. Бир-ле орук кыдыы черге олуруп алгаш, дыннааладым — сураг. Ынчап олур дүңгүр эткенин дыннап кагдым. Ооң-биле кады “хей-дүңгүр” сагыжымга кире хонуп келди. “Өлген хамнарның чевээнде дүңгүр эдип чорууру ол, аза-бук кайы-бир кижини өлүрүп алыр дээш сүрүп, эдип чорууру ол” деп чугаалар мени оон-моон үглөп, долганы хонуп келген. Бир-бир дыннаарымга дүмбей карангыда азып чораан амытан оран-делегейни бүргелдир шорбалган үш-үдүрүм ээремчигей дузаанга туттунуп, орашкаш, оон үнүп чадап тын демичеп, диртиңейндир тепкиленип, дырбанайнып чыткан-даа ышкаш сагындырар. Азы ол дузактын ээлери — агбагар, сирбегер, дүңгүр дег ижинниг шагаан-тевелер ол амытаны былаажып чип, киргиткейндир хербележип-даа тургулаан ышкаш.

“Чок, “хей-дүңгүр!” эвес-тир, бир аалда хам хамнап турар-дыр” деп, бодумну чазамыктай бодавышаан, шак ол албыктыр басырып турар карангыны деже дырбапсаам келген чүве ышкаш терезин, хараганнары ийи холум-биле чайлады иди, бурунгаар харбаны аарак басып олурдум. Корткаш мырынай орук чидирип, тен аразынче киргеним ол. Кайнаар-даа базарга, хараган-на хараган, терезин-не терезин. Самдар хөйлөним өттүр, хөрээмче, арнымче азы кызыл-даваннарымче, дөң-мектеримче чүс-чүс шаа инелерин кадап келир тенниг хараганнар орунга хоюг пор элезинниг, дегем орукта таваржып келдим.

(Уланчылыг).

Уруглар болгаш хоойлу

Төптүн кижизидикчи башкызы, милицияның капитаны **М.Д. Шираптың** дыңнатканы-биле, оларның 149-зу школада өөренип турар, 46-зы школа-интернаттардан, 26 киж профессионал-техниктиг училищелерден болуп турар.

Бир 16 харлыг оолду Омек хоорайже тускай хаг-дынчак хевириниң профессионал-техниктиг училищезинче чоруткан. Ол бичишинден тура чангыс эвес удааар херектер кылып турган.

Төпче 53 назы четпээн

ЧУРУМ УРЕКЧИЛЕРИ – ШКОЛАЧЫЛАР

2008 чылдың он айларының иштинде ТР-ниң ИХЯ-ның чанында назы четпээн чурум үрээн уругларны түр када тудуп тургузар төпче 292 уруг кирген.

кем-херек үүлгеткен дээш суд-тун шиптири-биле кирген. Назы четпээннер колдуунда-ла оорланган болуп турар. Элээдилерниң аразында, ылангыя, соттуг телефоннар оорлаар чоруктар непереп турары дүвүреничиг.

Административтиг корум-чурум үрээшкннери дээш төпче 16 хар четпээн 89 элээдилер кирген. А 16 хардан өрү чурум үрээн уругларның саны — 150. Бо дээрже хөй-ниити черинге арагадары ишкеш, хулиган чорук кылган уруглар-дыр.

Бо он айларның иштинде төпче кирген уругларның хөй кезин школачылар болгаш дөргүл-төрелиниң хайгааралында турар уруглар. Ынчангаш азыракчылар хүлээнип алган уругларын эки хайгаараары негеттинип

турар. Кызыл кожуундан келген уруглар кончуг хөй.

Оон аңгыда профессионал-техниктиг училищелер сургуулдары стипендия алган соонда, арагалааш чурум үрээр апарган. Бо айтырыгже училищелерниң кижизидикчи башкылары улуг кичээгенин угулап, уругларның хостуг үезин шын, чөптүг ажыгладыр болза эки.

Төптүн кижизидикчи башкылары назы четпээннерниң талазындан корум-чурум үрээшкннерин чавырылдырар дээш, профилактиктиг ажылдарны чорудуп, школаларга болгаш училищелерге лекция, беседаларны эрттирип, төпче кирген уругларның бажыңнарын кезип турар.

Урана МОНГУШ.

ЭП-НАЙЫРАПДЫГ БИС

Өг-бүле чылында бистин Эрзин кожуунун Мөрөн школазының өөреникчилери эп-найыралдыг өөренип, бот-боттарывыска дузалажып турар бис.

Школавыста 180 өөреникчи бар. А клазывыста 12 киж бис. Клазывыс башкызын Светлана Иргитовна дээр. Башкывыс ээлдек-эвилең, тайылбыр-

лаан кичээлдерин кижидыка эки билип алыр.

Ада-иелеривис бистеянзы-бүрү солун кезжэлери организастан эр-тирип турар.

Бистин клазывыстын уруглар, оолдарын үстүнде чуруктан сонуургап көрүнер лаан, уруглар.

Белекмаа САДИ,
Мөрөн школазы,
3 класс.

Байыр чедирнишкни

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРИ – ЧЕМПИОННАР

Виктор Монгушович Достай 1955 чылдың декабрь 1-де Хандагайтыга төрүтүнген.

1978 чылда Кызылдың башкы институтун физика-математика башкызы бооп дооскан. Ол-да чылын Хандагайты школазынга математика башкыла-вышаан, школага хостуг хүреш секциязын эрттирип эгелээн.

Студент чылдарында боду Тыванын бирги спорт мастери Өргөлээр Чүвүрөк-ович Ондарның секциязынче барып тургаш, Россиянын спорт мастери атка четкен.

Виктор

Монгушовичиниң өөреникчилеринден Россияда билдингир мөгелер үнген. Оларга Орлан Монгуш (делегей чергелиг спорт мастери), Лориса Ооржак (28-ки Олимпий оюннарының киржикчи), Тываның спорт Агентилениниң даргазы Мergen Ооржак, кады ажылдап турары Эдуард Донгак, Кан-Демир Монгуш, Шолбан Донгак дээш оон-даа өскелер хамааржыр. Оларның аразында Россиянын чемпионнары болгаш призерлары бар.

Виктор Монгушович Хандагайтының спорт школазын ажыдарында дыка улуг үлүг-хуузуң кириген. Башкынын өөреникчилери 1978-1980 чылдарда республикага команда аайы-биле бирги черлерни алырга, Тываның Өөредилге яамызы 1981 чыл-

да Хандагайтыга спорт школазын ажыткан. Оон бээр бо хүннерге чедир Виктор Монгушович спорт школань тренери бооп ажылдап турар.

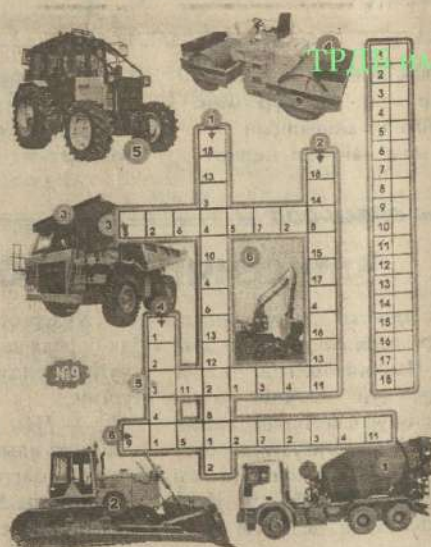
Ол “Россия Федерациязынын улус өөредилгезинин хүндүлүг ажылдакчызы”, “Россия Федерациязынын алдарлыг тренери”, “Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы” аттарын, “Россия Федерациязынын күш-культура болгаш спорттун тергинин” херек демдээнин, “Шылгарангай күш-ажылы дээш” медальдың эдилекчизи.

Ынчангаш Виктор Монгушовичке төрүттүнген хүнү-биле изиг байыры чедирдивис.

Башкынын өөреникчилеринин ада-иелери.

БОДАН, ТЫП БОДАП КАГ!

КРОССВОРД

Чуруктарны көрүп тургаш, сөстөрнү тып. Дөмей саннар дөмей үжүктөр-дир. Чанында таблицаны ажылга.

01 сагындырып, кичээндирип түр

ӨРТ АЙЫЫПЫН ЧАЙПАДЫР ДИЗЕ

Кыш дүшкен. Хүнден-хүнде соок улгадып кел-ле чыдар. Ынчангаш киж бурузу бажыңбалгады чыгып болзун дээш одалганы эгелей берген. От одаларынын мурнунда бази одал турар үедө өрт айыылын бол-дурбазынын дугайында дүрүмнерин сагыры чугула:

- чаа одалга үезинин мурнунда печканын хүлүн, хоозун ыжк ыштап алыр;

- печканын эжи багай, ханаларындан, дээвириңден

ыш үнүп турар таварылгада ону одаары хоруглуг;

- ыяш шалалыг бажыңга печканын эжиинин аксында шала кырынга хемчээли 70-50 см. чута демирни малыры албан.

Печкаларны хөлүн эрттир одаары, ол ышкаш печка чанынга ыяш, хеп дээш өске-даа кывар чүүлдер кургадыры хоруглуг.

А. САРЫГЛАР,
Сут-Хол кожуунун өрткө
удур камгалап отрядынын
начальниги.

СЫЛДЫСЧЫГАШ

“Океан-97” Бүгү Россия фестивалының дипломантызы, “Чонар-даш-2004” республика конкурсуунун лауреады, Россиянын Журналистер Эвилелиниң дипломантызы.

Кол редактор Александр ШОЮН

Редакцияның адр.-и: 667000, Тыва Республика, Кызыл, Красноармейская кудумчузу, 100. Парла-га бажыны, 4-кү кыт. кабинеттер 75, 76, 77, 79.

Индекси 10013.

Тираж 3821 экз.

Чагыт №140.

Харытзы болгаш массалыг коммуникация талазы-биле Федералдыг албинын Тывада хайгаарал эргелелине солунуң бүртүкүн. Херештели — ПИ № ТУ 17 - 00005.

Солунуң ТР-ниң “Тываполиграф” күрүмнени унитардыг бузурүлгезинге паршын. (Кызыл, Шетинкина-Кравченко, 1) Парлагалже дужайры: график бузургаар понедельникте 10 шакта. Херек кырында понедельникте 9.00 шакта.

Редакция бижимел чүүлдерге, тырттыргаш, чу-разан чуруктарга, шүлүк болгаш проза чогаалдарына сайгарыкка кылбас болгаш оларны элдеринге дигир эгитпес, авторлар-биле чагаалжыда чорутпас.

Солунуң РФ-тиң парлапга болгаш массалыг коммуникация херектеринин талазы-биле Аген-типелиниң деткимчези-биле үндүрүп турар.